

OJ305
TYPOLOGIE JAZYKŮ
MORFONOLOGICKÁ TYPOLOGIE
MORFÉMATICKÁ ANALÝZA

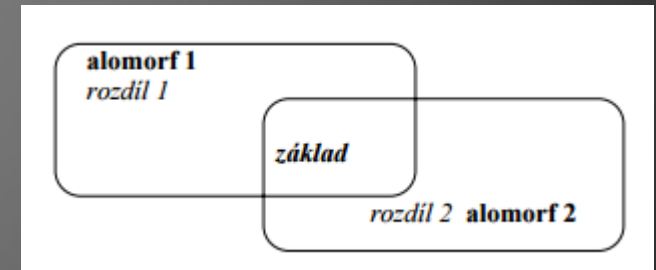
Morfonologická typologie jazyků

- co je to typologie?
- co je to morfonologie?
- morfonologie – fonologická stavba morfémů
- morfonologie - pomezí disciplína zabývající se vztahem fonologie a morfonologie
- co je to foném?
- co je to morfoném?
- foném – nejmenší zvuková jednotka jazyka, která má rozlišovací funkci
- morfoném – množina alternujících fonémů v rámci morfému při flexi a derivaci; paradigma alternujících fonémů v rámci morfému

Morfonologické alternace

- morfonologické/fonologické alternace – paradigma alternujících fonémů
- alternace – střídání hlásek
 - vokalické
 - kvantitativní
 - kvalitativní
 - kvantitativně-kvalitativní
 - konsonantické
 - párové X nepárové
 - vznikové X zánikové
 - vokalicko-konsonantické
 - syntagmatické X paradigmatické

 - ablaut, umlaut

Šefčík 2005

Vokalická harmonie

- typ asimilace hlásek, kdy se vokál afixu přizpůsobí vokálu v kořeni
- uralské jazyky, altajské jazyky, korejština, tibetština
- charakteristická pro aglutinující jazyky
- také souhlásková harmonie, ojediněle tónová

- např. dolgoztok – pracujete
- orvoshoz – u lékaře

Morfonologické alternace v češtině

t	d	s	z	c	n	r
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
t̚	d̚	š	ž	č	ň	ř

k → č	g → ž	x → š	h → ž
↓	↓	↓	↓
c	z	x/š	z

p	b	f	v	m
↓	↓	↓	↓	↓
pj	bj	fj	vj	mň/mj

Charakter slabiky/kořene (morfonologická typologie jazyků)

- **charakter kořene/kmene**
 - co je to slovní kořen X kmen?
 - afixy – cirkumfix, prefix, infix, sufix (koncovky), +interfix (postfix)
- **dle fonemického složení morfů, zejména kořenů – v jazyce určitý vzorec - Erhart**
 - CCC – semitoamitské jazyky
 - CVCV – uralské jazyky
 - CVC - čeština
 - CV + slabičná intonace – jazyky JV Asie
- **dle morfonologických alternací – ablaut apod.**

Indoevropský a semitohamitský kořen

Karel Petráček

indoevropský

- přítomnost vokalizmu
- slovotvorná funkce tohoto elementu
- počet konsonantních elementů (CvC-/CC-, CvC-C/CC-vC)
- sylabická struktura kořene
- vnitřní struktura kořene
- role sonant
- role „laryngál“
- apofonie (vnitřní flexe)

semitohamitský

- bez vokálu
- gramatická funkce v kmeni
- CCC (CvC) etc.
- konsonantická struktura
- inkompatibilita konsonantů
- zanedbána
- odlišná
- odlišná

Morfonologická typologie jazyků

- Vachek – tendence v přechodu od syntetičnosti k analytičnosti, angličtina i čeština
- ide.jazyky:
- kořen – C(Ø,CC)-V-(VV, VL, VN,abl.)-C(C)
(Benveniste CVC)
- afixy:
 - derivační – C, CV, CVC, CVCC
 - flektivní – C, V, CV
- jména – R- S_g
- slovesa – R+S_d+S_d+S_g, R+S_d+S_g+S_d+S_g

Morfologická typologie

- co je to morfologie?
- morfologie=flexe a derivace
- co je to flexe?
- co je to derivace?
- flexe=ohýbání, tedy skloňování a časování
- derivace=odvozování slov
- morfologie=věda zabývající se deklinací, kongujací a derivací
- morfologie studuje strukturu slov

Morfologie

morfém, morf, sémém, gramém, afixy

- autorem pojmů morfologie v lingv. je August Schleicher
- co je to morfém?
- morfém - základní jazyková jednotky, nejmenší dělitelná část slova, která nese gramatický nebo sémantický význam
- morf – realizace morfému
 - sémem – nejmenší část slova nesoucí sémantický význam
 - gramém – nejmenší část slova nesoucí gramatický význam

Morfologie

- kořen – morfém, které nese základní význam, nelze dále dělit, slovotvorný základ
- kmen = obvykle tvarotvorný základ (u sloves se může lišit např. kmen participií)
- kmen – část slovního tvaru, k němuž se pojít koncovky, tj. flektivní sufixy (afixy)
 - jednoduchý/odvozovací – totožný s kořenem, od něj se odvozuje
 - měst-o
 - odvozený – vzniká derivací – měst-sk-ý
- afix – morfém, který se pojí s kořenem nebo kmenem slova; derivační X flektivní afixy
- koncovka – tvarotvorný morfém; morfologická i slovnědruhová charakteristika

Afixy v češtině

- **cirkumfix** – nej – radix(+)- ejší
- **prefix** – slovesný vid; po-, v češtině zejména derivace
- **infix** – -l- hořet - hořlavý; typické zejména pro aglutinaci
- **sufix** – derivační i flektivní
 - koncovka
- **interfix** – o –mordobílý, obvykle při kompozici
- **postfix** - -hle, -t'

Morfématický rozbor/analýza

- rozklad slova na morfémy/morfy
- morfémová stavba slova
- z jakých morfémů se slovo skládá
- metoda komutace/substituce (morfů/morfémů/alomorfů)
- slabičné dělení

- charakter kořene
- charakter afixů
 - morfonologický
 - gramatický
 - sématický - derivační

Morfématický rozbor/analýza

- **tvary: žena, ženy, ženě, ženu, ženo, ženou, ženy, žen, ženám, ženách, ženami**
- **tvary: paní, paní, paní,...**
- **slovo a slovní tvar nejsou nejmenší jednotky nesoucí význam**
- **slovo může obsahovat více jednotek**
- **kořen, afixy, kmen, koncovka**

Morfématický rozbor

EVLERIMIZIN

EV-LER-IM-IZ-IN

Morfématický rozbor

DEFENDO

DE-FEND-O

Morfématický rozbor

AUF DEN DAMPF-SCHIFF-EN